

GAP-BKİ VE UNDP İŞBİRLİĞİ İLE HAZIRLANAN "YENİ GAP BÖLGE PLANI" ÇALIŞMALARI İÇİN AÇIKLIĞA KAVUŞTURULMASINI VE /VEYA DİKKATE ALINMASINI GEREKLİ GÖRDÜĞÜM HUSUSLARA İLİŞKİN RAPORDUR:

DURUM:

GAP-BKİ'nin UNDP ile Ortak Projesi olan "Yeni Bölge Kalkınma Planı", Ocak 2000 tarihinde bir iç çalışma olarak başlatılmış; Haziran 2000 tarihinden itibaren de uzman kadrolarla Plan ekibi oluşturulmuştur.

Yeni Bölge Kalkınma Planı'nın çerçevesi; "sürdürülebilir kalkınma, bu kalkınma anlayışının en geniş kesimlerce benimsenmesi ve insanın önceliği temelinde kalkınma" kavramları ile çizilmiştir. Bir uzman ve Sosyolog olarak; GAP kapsamına giren illerin kalkınmasının; Türkiye için son derece stratejik ve insani öneme sahip olduğunun bilincindeyim. Sadece GAP kapsamına giren illerin kalkınması değil; bütünüyle gerçekçi, uygulanabilir ve insani bir ulusal kalkınma modelinin oluşturulmasının da gereğinden hareketle; tamamiyle uygun olmasa da, kalkınma konusunda azami müştereklerde anlaşarak GAP-BKİ'nin önerdiği uzman-sosyolog görevini Temmuz 2000 tarihinden itibaren kabul ettim. Zira, kanımca, uzun bir süredir AB politikalarına bir destek ve uyum sözü ile içiçe işleyen bir süreçte, yurtsever ve bilim insanı olarak görevi, bu yörenin kalkınma planlarına yine bilim anlayışım açısından müdahale etmek ve bu müdahaleyi de ulusal çıkarlar çerçevesinde politikalar üreterek ve yöre insanını buna katarak yapmaktan geçmektedir.

GAP Kapsamına Giren İllerde Çeşitli Uluslararası Çıkar Hesapları ve Benim Kalkınma Anlayışım:

Bilindiği gibi, Bölge üzerinde oynanan oyun; "AB ile uyum süreci politikaları" adı altında, Türkiye'nin ulusal çıkarları ve yöre insanının toplumsal çıkarları değil; aksine yapısal farklılıkların öne çıkarılması, öncelikli sorun olarak bunların medyatik olarak yaygınlaştırılması ve bu yolla yörenin zaten var olan eşitsizliklerinin üzerine yenilerinin eklenmesi yatmaktadır. Bu çerçevede, gerçek anlamda demokratik ulusal bir birliktelik anlayışını değil, geçiş süreci içinde bağımsızlığı toptan yokedebilecek (tarım politikaları, sınırlar, azınlıklar ve etnisite vb.) politikaları yörede öncelikli hedef olarak almakta; bu yolla Türkiye'nin en güçlü olduğu ve bağımsızlığını sürdürebileceği bir alanı toptan yoketmeye çalışmaktadır. Öte yandan yöre üzerinde bir diğer oyun Dünya Bankası aracılığıyla işletilmektedir. Dünya Bankası aracılığıyla yöre insanı küreselleşmeye eklenmiş ucuz işgücü haline getirilmek istenmektedir; ve bu iki politika da aslında birarada işleyen ve tamamiyle ulusal çıkarları yoketmeye yönelik politikalarlardır.

Bana göre kalkınma ve bunu planlamanın amacı; **ancak ortak bir coşku ile geleceğe yönelik refah umudu, etkin ve eşitlikçi bir hukuk anlayışı ile desteklenmiş bir uzak görüşlülük, vicdan ve aklını birarada kullanabilecek bir örgün eğitimi eşit olarak alabilmiş ve zaman içinde yaygın eğitim politikalarına erişerek hayatını emeğiyle ve niteliğiyle kazanabileceğini güvenen, demokratik, akılcı ve eleştirel düşünme süzgecinden geçmiş bir insan topluluğu yaratmaya yönelik olduğunda,** başarılı olur. **Bunu gerçekleştirebilmenin yolu da,** kanımca son derece net ve açıktır: Yapısal uyum programları gibi Dünya Bankası politikaları ya da en önemli sorun olarak anadille eğitimi göstererek hedef saptıran AB politikaları değil; **yaşamsal alanların tümüne** (iktisadi, politik, sosyal ve çevresel) **müdahale eden bir toplumsal projedir.**

Yöre, **geleneksel ve küresel bir illegal ve informal güçler katmanı** halindedir. **Bu güç katmanları** çeşitli güç zincirlerini kurarak veya oluşmuş olanlara eklenerek, **geleneksel eşitsizlikleri körüklemekte, yeni eşitsizlik ve illegalite alanları açmakta;** bu durumdan **en çok zarar görenler ise gençler, kadınlar, çocuklar ve yoksullar** olmaktadır. Yine **AB ve DB politikalarını** destekleyen kesimler aracılığıyla, **"sanki bu kesimlerin yoksulluk ve güçsüzlüğüne son verecek politikalar ve çözümler üretiliyormuş gibi"** gösterilerek, **kalıcı ulusal çözümler engellenmekte;** üstelik süreç uzadıkça bu grupların haklı olan eşitlik, refah, eğitim, sağlık, konut, sanitasyon ve kendi emeğiyle yaşamak gibi istekleri; **böylece kolaylıkla sosyal kırıma, isyan duygusu ve umutsuzluk üçgenine yönlendirilebilmektedir.** Yörede sosyo-kültürel değerler ve toplumsal kontrol mekanizmaları zayıflamıştır. Bunların **yerine çağdaş-gerçekçi hedefleri olan ve adil yeni değerlerin acilen konulması** zorunludur. Bu durumu gerçekleştirebilmenin yolu da, **üretimi destekleyerek asgari geçim düzeyini ve insani kalkınma hedeflerini** öncelikli olarak alan, **ulus çerçevesinde çizilmiş politikalar** üretmekten geçmektedir. **Ayrıca yörenin, sadece kendi sınırları içine çekilmiş bir "Bölge" olmadığı** da kesindir. **Türkiye'nin her ilçesi-ili-tümüyle sosyal yapısı birbirine bağımlı** haldedir ve bu nedenle **yapılacak planlamaların ülke çıkarları ile uyumlu olması** kaçınılmaz bir zorunluluktur.

Yeni Plan Ekibi ve Görevleri:

Bölge'nin bu yeni kalkınma anlayışları dahilinde yeniden planlanması ve mevcut durumun gerçekçi tespiti amacıyla yönelik olarak; Haziran 2000 tarihinde bazı uzmanları da istihdam etmeye başlamıştır. Bu çerçevede 5 alt grup (Sosyal Kalkınma Grubu(Koordinatör: Doç. Dr. Ahmet Saltık-TKV Organizasyonu); İktisadi Planlama Grubu (Koordinatör: Mehmet Polat, Planlama Uzmanlarından-Serbest Danışman); Kırsal Kalkınma Grubu (Koordinatör: Haşim Öğüt- Tarım Bak. Eski Müsteşarlarından- Serbest Danışman); Çevre Planlaması Grubu (Koordinatör: Zeynep Arat- Çevreden Sorumlu Devlet Bak. Eski Müsteşar-Serbest Danışman); İletişim Grubu(GAP-BKİ içinden) ve Mekansal-Kentsel Kalkınma Grubu(Koordinatör: Saffet Atik- Serbest Danışman)) çalışmalarına başlamıştır.Grup, (hiyerarşik strayı takiben) GAP-BKİ başkanlığını temsilen Başkan Yardımcısı Vedat ÖZBİLEN ve Müsteşar ve YÖK Üyesi Dr. Yavuz EGE'nin ortak yönetiminde; GAP-BKİ'nin kendi uzmanları; bir grup GAP çalışanı, uzman olarak dışardan sözleşmeli personel (Koordinatör ve uzmanlar) ve bu uzman grupların oluşturduğu 5'li Plan Gruplarının sorumluluğundaki

"Delegasyon grupları" ile birlikte hareket etmektedir ve yapı yukarıdan aşağıya doğru hiyerarşik sorumluluk zinciri ile tasvir edilip, yönetilmektedir.

Hiyerarşide en üst GAP-BKİ ve Plan için görevli Başkan Yardımcısı Vedat Özbilen ile Sayın Yavuz Ege bulunmaktadır. **Bu grubun altında GAP-BKİ'nin daimi statüde görevlendirdiği ve ücretlendirdiği çeşitli uzmanlar vardır. Antropolog Nevval Sevindi'de bu gruptadır.** Daha altta yukarıda sayılan 5 uzman ekibi vardır ve çalışmaları öncelikle bu GAP sürekli uzmanlar grubunca denetlenmektedir. En altta ise Plan ekiplerinin iş verdiği ve raporlama ile yükümlendirdikleri delege ekipler bulunmaktadır. (Örneğin eğitim ve sorunları ile ilgili olarak çalışan Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi veya Kültür Varlıkları Envanteri ile ilgilenen Tarih Vakfı birer delegasyon ekibidir.) Dolayısı ile Plan ekibinin önerdiği ve yazdığı tüm raporlar, delege ekipler vb. öncelikle GAP sürekli uzmanlarının, sonra da GAP-BKİ'nin denetiminde ve sorumluluğundadır.

YAPISAL DÖNÜŞTÜRMELEK VE BERABERİNDEKİ SORUNLAR:

Yeni Bölgesel Kalkınma Planı, UNDP formları ile oluşturulması gereken bir kalıpla yola çıkmıştır. BM'in kalkınma anlayışı "Sürdürülebilir kalkınma anlayışı" ve bunu destekleyecek bir katılımcı görüşün biçimlendirdiği gelişme hedefi: "eşitlik-adalet ve kalkınmada insanın önceliği" olmaktadır. Plan ekibi kendilerine iş ve çerçeve olarak verilen bu görevi ve bu amaçları benimsemiş bir ekiptir ve ilk aşamada yeni Plan'ın hedefleri de bu çerçevede çizilmiştir.

Ancak daha sonra **çeşitli politik baskılar olduğunu tahmin ettiğim ve ekibin bilgilendirilmediği bazı nedenlerden; Plan GAP- BKİ tarafından AB normları için bir uyum planı olarak değiştirilmeye başlanmıştır.** Hemen bu aşamada, GAP kapsamına giren illerde düzenlenen çeşitli toplantılarda, ekip uzmanları, kendilerine, çerçevesi AB normlarına uyum üzerine çizili bir Plan anlayışını savunma işinin verildiğini görmüşlerdir.

Bütünüyle baştaki hedeflerden bir sapma anlamına gelen bu durum (kendi çerçeveleri olmayan bir vizyonu tanıttım ve savunma görevi ve bunun katılımcı davranış olarak kamuya yansıtılması vb.) tarafımı ve diğer bazı uzmanları endişelendirmiştir.

Bunun ardından gelen çeşitli **ulusal uyarıların etken olduğu bir dönemi takiben bu kez de AB normlarından yine bilgi verilmeden vazgeçilerek, bu kez de Dünya Bankası çerçevesinde** bir Plan hedefi gruba entegre edilmiştir.

Bunlar ve aşağıda sayılan tüm hususlar, bazı uzmanların ve benim itirazlarım, tartışmalar ve sonuçları, GAP-BKİ yeni Plan ekibinin, Haziran'dan bu yana yaptığı ve sürekli kaydedilen, toplantı tutanaklarında izlenebilir.

"Birörnekleştirme-Farklılaştırma" Tartışmaları:

Plan süresince muğlak olan önemli konulardan birisi de "Birörnekleşme-Farklılık" tartışmalarıdır. Birörnekleşme-farklılaşma tartışmalarında, örneğin Dünya Bankası'nın son tutumu, "**Birörnekleşmeyi teşvik**", AB'nin ise "**Farklılaşmayı teşvik**" çerçevesindedir. Bu farklılıklar **DB için gelir, gelenekler ve dinsel farklılıklar** olarak algılanırken, **AB için etnisite temelinde** algılanmaktadır. Oysa **bilimsel görüş**; farklı tabakalardaki ve sosyal örüntilerdeki insan gruplarının topluluk olma çabalarının eşitlik temelinde desteklenmesini; ve "**farklı olanların toplulaşmayı bozucu ve baskın olanların da baskılayıcı olabilecek tavırlarının, sistematik olarak, anlaşma ve kontratlar temelinde çözümünü**" teşvik etmektedir. Buna göre, farklılıklar sosyal bir yapıyı oluşturan olumlu streslerdir ve bunları cinsiyet, gelir kaynağı, yaşa dayalı farklar, istihdama bağlı farklar, köylü-şehirli olma vb. sosyal alanın tümüne ait sosyal olgular olarak anlamak gereklidir. Dolayısı ile, bilimsel görüş için bunlar bastırılacak veya özellikle beslenecek farklar değil, sadece sosyal yaşamın içinde birer unsur olarak kalırlar. Burada asıl mesele, bazı çıkar gruplarının farklarından dolayı eşitsiz temeller yaratabilmesi ihtimali olarak belirir; örneğin kadınlar üzerinden veya topraksız ve işsizler üzerinden, ya da tümüyle doğal çevre üzerinden ya da daha genç gruplar üzerinden yaratılacak eşitsizlikler, tüm yapıyı geriletecek eşitsizlikler olarak anlaşılır. Her iki durumda da, bütün Dünyada ve politik alanda, bu tartışma "**kültür**" konusundaki tutumlara ilişkin olarak belirlenmektedir.

Kültür ve Kültürel Değerler Konusu:

Bu dönemde GAP-BKİ'nin dikkatle politika üretmesi ve buna ilişkin savunuları üstlenmesi gereken bir alan olan "**Kültürel Yapıların Kalkınma Sürecine Entegrasyonu**" konusu, bu konuda görevlendirilen GAP-BKİ'nin uzmanına (Nevval SEVİNDİ'ye) **itirazıyla** karşılaşmıştı.

Özellikle GAP kapsamına giren illerde, **kültür konusunun etnisite konusuna indirgenmesi**, uzman ekibin içinden de sağduyulu karşı çıkanlar sayesinde geriletilmişti. Bu konuda benim savunum; kültürün gelenekler ve yaşam örüntüleri ile ilgili alanları kapsayan bir sosyal olgu olarak incelenmesi ve bu durumun, birörnekleştirme ya da farklılıkları teşvik amacıyla değil, aksine kalkınma hedefleri için uygun politikalar üretmede bir araç olarak kullanılmalıdır.

Bu çalışmayı yapması gereken grup, akademik hayatta yer alan ve politik olarak yansız davranabilecek bilim insanlarıdır. Bu gerçekten hareketle ve GAP-BKİ'nin de resmi isteği ile Hacettepe Üniversitesi Antropoloji Bölümü ile temasa geçilmişken; aniden ve **gereğesi açıklanmaksızın bu delegasyondan vazgeçilmiş ve kültür çalışmasının BKİ'den maaşlı ve belli irtica çevrelerine yakınlığı ile simgeleşmiş bir uzmana Nevval SEVİNDİ'ye verildiği, şifahen, bildirilmiştir.**

Bu görüşle birlikte; GAP-BKİ Yeni Bölge Planı'nda yer alacak olan "yöre insanının kalkınma kavramı etrafında bütünleşmesi" anlayışının, yerini "**dinlerin ılımlı birliği ve islamın şemsiyesi altında toplanmış bir hoşgörü programı**"na terketmesi ihtimali doğacaktır. Planın tanıtımı için kamu kurumlarına verilen brifingde de, programda konuşmacı olarak sadece yöneticiler ve grup başkanları bildirilmişken, **salt Nevval SEVİNDİ'nin ,kültür konusunda, GAP-BKİ adına konuşması**; Plan'ın yeni oluşumunu ve buna aracılık edenleri göstermesi açısından önemlidir..

Daha yukarıda da belirtilen şekillerde vizyonun UNDP formlarından çıkması ve belirsizleşmesinin altında, görev sürecimde de karşı çıktığım ve tehlikelerine değindiğim bazı konulara dikkat çekmek isterim.

"Bölge" Sözcüğünün Kavramlaştırılması Ve Yaygınlaştırılması:

Bu özellikle üzerinde dikkatle durulması gereken bir husustur. Son 8 aylık dönem içinde, gerek GAP kapsamına giren illerde, gerekse bazı politik kesimlerce de yaygınlaştırılan ve meşrulaştırılan bir sözcük olarak BÖLGE sözcüğü, bu nedenlerle de bir kavrama dönüşmüştür. Bunun izlerini GAP kapsamına giren illerde çalışan kamu ve GAP-BKİ görevlilerinde (Bölgeden'im-Merkezden'im ayrımında), ayrıca giderek daha hızla yöre insanının günlük konuşmalarında görmek mümkün hale gelmiştir (Kişisel gözlemlerimle, bazı gruplarda Amed, Bohtan, Serhad vb. bölgelere ek olarak, 'GAP Bölgesi' diye yeni bölge adı verildiğini de duydum. Yine bir Diyarbakır GAP-BKİ toplantısı'nda, "katılımcı"lardan programa, "Bravo, sanki GAP Bölgesi Anayasası" övgüsü, en hafifinden, irkilticidir). Tüm uyarılarıma rağmen BÖLGE-MERKEZ sözcüklerinin kullanılmaya devam etmesi, bir durumun meşrulaşması açısından son derece hatalı ve hatta asıl sorundan saptırıcılığı nedeniyle tehlikelidir.

Böyle kullanılışı, BÖLGE kavramına, özellikle "terör örgütüne düşünsel yatkınlığı olabilen bazı kesimlerce geçmiş dönemin gizil bir tazminini devletten bekleme anlayışını meşrulaştırma" anlamını yüklemektedir. Bu da Sosyoloji'de "Mağduriyetin istismarı" denilen bir kavramın pekişmesine yol açmaktadır. Örneğin UNDP formlarının beklentisi olan hukuk sisteminin etkin uygulanması talebi, bu yolla "İllegal ve informal yapılaşmaların meşru kılınması" talebine dönüşebilmektedir.

Örneğin bazı toplantılarda "katılımcı olduğu iddia edilen" tartışmacıların kalkıp, "BÖLGE geri kalmıştır, özür dilenip burada yaşanan 'herşey' açıkça konuşulmadıkça hiç bir şey başarıya ulaşamaz", ya da "Sınır ticareti serbest bırakılsın, zira BÖLGE'nin kendisini toparlaması gerek", ya da "Anadille eğitim", ya da "BÖLGE'deki tüm okullara ÖSS'de ek puan sağlansın" talebinde bulunabilmeleri, BÖLGE sözcüğünün çok manidar bir biçim aldığı göstermektedir. Bu sözcüğün yaygınlaşmasının elbette tüm sorumluluğu BKİ'nin kullanması ile olamaz, ancak öncelikle tüm toplantılarda, dikkat edilmesi gereken ve hassasiyet gösterilmesi gereken bir meseleydi ve halen de önemi devam etmektedir. **Nitekim bazı toplantılarda "katılımcı"lardan bazıların "Anadille eğitim" kavramını kullanabilmeleri de; yörede bundan sonra üzerine oynanacak olan kavramı işaret etmektedir.**

Yeni Eşitsizlik Alanları Yaratmama Ve Eşitsizliklerin Giderilmesi Konusu:

UNDP tarafından Plana verilen görev, öncelikle "Mevcut Eşitsizliklerin Giderilmesi" iken, bir diğer görev "Yeni Eşitsizlikler Yaratmama" olarak belirginleşmiştir. Plan bu biçimiyle ne eski eşitsizliklere müdahale edebilme ne de bundan sonra olası eşitsizliklere set çekebilme noktasındadır. Vizyonun norm ve kavramlarında bir muğlaklık ve çeşitlilik sözkonusudur. Örneğin son projeksiyon sürecinde, planlamanın Dünya Bankası'nın gelişmişlik ölçütlerine göre yapılması ve bu hususta UNDP normlarının dikkate alınmaması, çok önemli sonuçlar doğuracaktır.

Bilindiği üzere DB normları bütünsel olarak "insan kaynakları" anlayışı çerçevesinde salt niceliksel ölçümleri hesaplayan ve "güçsüzlerin desteklenmesi" "toplumsal cinsiyet ve yaşam kalitesi ölçümleri" gibi nitel ölçütleri dikkate almayan, deyim yerindeyse ele aldığı insan unsurunun dünya işbölümüne en ucuz ve çabuk entegrasyonu ile ilgilenen bir normlar dizisidir. DB normlarının üzerinde inşa edilen projeksiyonlar eğer kalıcı kılınırsa, yapısal olarak uygulanması pek olanaklı olmayan ama hedefleri de belirsizleşmiş bir plan ortaya çıkacaktır.

SONUÇLARI AÇISINDAN:

Bu kapsamda, **tüm Plan'ın "BÖLGE'nin katılımı ve onayı ile" ve "Hoşgörülü bir din anlayışı şemsiyesi ile"** çerçevlenerek, **uluslararası kamuoyuna, Türkiye'nin GAP Yeni Bölge Planı olarak sunulması ise; en hafifinden ulusal çıkarları ciddi biçimde zedeleyecek bir sürecin başlayabileceğini** göstermektedir.

Ne yazık ki; ulusal çıkarların korunmasında sivil bürokratik kurum ve kişilerin çoğunun ulusal bilinci ve reflekslerini kaybetmiş durumda olmaları; **Projenin stratejik hedeflerinin belirlenmesinde ve yönlendirilmesinde MGK'nin görev ve sorumluluk almasını zorunluluk haline getirmiştir.** Ulusal bilince sahip bir bilim insanı, akademisyen ve uzman olarak; kalkınma ve Bölge Planlaması ve sosyolojik çalışmalarına ilişkin olarak, geçmişte olduğu gibi bugün de görev almaya hazırım.

Planın bu durumuyla uygulamaya sokulması ve uluslararası çerçevede, yukarıdaki politikalar eşliğinde, ancak "katılımcı" bir sözçöklüğü ile desteklendiğinin bildirilerek açıklanması ihtimali; **bir bilim insanı ve konusunun uzmanı ve ayrıca bir vatandaş olarak, beni, yukarıdaki açıklamaları yapmakla görevli kılmaktadır.** Yukarıda saydığım ve Yeni Bölge Planı'nın gerçekleştirilmesi için birer engel; bu şartlarda gerçekleştiğinde ve uygulamaya geçildiğinde **de yöre ve Türkiye için olumsuzluk üretebilecek nedenler** olarak gördüğüm hususların dikkate alınması dileğiyle, saygılarımla arz ederim.

Havva Neşe ÖZGEN, Doç. Dr.

Ege Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü
Bornova/İzmir